

POSUDEK OPONENTA DISERTAČNÍ PRÁCE

AUTOR PRÁCE: PHDr. OLDŘICH CHLÁDEK

NÁZEV PRÁCE: *Kláštery v ohrožení. Spory o rušení českých a moravských klášterů starých řádů v předbělohorském období*

ŠKOLITEL: Prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.

Odevzdáno na Ústavu dějin křesťanského umění Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze

218 stran textu, seznam pramenů a použité literatury, seznam zkratk, textové a obrazové přílohy

Bádání PhDr. Oldřicha Chládky mám možnost sledovat již několik let. Jeho výzkum mě oslovuje nejen tím, že zpracovává témata příbuzná mému badatelskému zájmu, ale také nevšedně formulovanými otázkami, úctyhodnou šíří heuristiky a jazykovými znalostmi, které, spolu se značnou pílí, stojí vždy za Chládkovými texty. Ve své disertační práci předložil autor zdařilou mikrosundu do sporů ohledně dvou augustiniánských kanonií ohrožených rušením, kterou zasadil do rozmanitých souvislostí dobře osvětlujících dosud méně známé aspekty raně novověkých dějin našich zemí. Už úvodem bych chtěl velmi ocenit nejen autorovu pečlivou práci s prameny, ale také komplexní pohled na ně z optiky nejen historické, ale také jazykové, literární (či řečnické, byť na tomto poli by jistě mohl autor svou teoretickou průpravu prohloubit), teologické a vlastně i psychologující, k čemuž se historikové odvažují jen zřídka.

Po **stránce formální** mohu s radostí konstatovat, že práce je napsána kultivovaným jazykem i stylem;¹ některé stránky líčených příběhů se čtou skoro jako napínavý detektivní román. Bezvadný je také poznámkový aparát, což je v případě disertační práce možná zbytečné zdůraznění, přesto si je dovolím, vzhledem k obecně výrazně klesající úrovni kvalifikačních prací. Navrhl bych jen užít důslednějšího systému zkracovaných citací, který by pomohl poznámky poněkud odlehčit.² U přehledu pramenů (s. 15 a dále) mě ovšem poněkud irituje, že zde chybějí přesné odkazy na jednotlivé položky, ačkoli zde nalezneme úplné odkazy na sekundární literaturu. Pojednání je poučené a vyčerpávající, čtenář se ovšem těžko orientuje, na jaké prameny se přesně odkazuje v dalším textu, když jsou citovány jen podle signatury a tato signatura není spojena s označením pramene ani v seznamu pramenů. Často tedy nevíme, z jakého typu dokumentu citace pochází (např. při líčení sporu v Kladsku musíme jen odhadovat, je-li citováno z polemiky či normativního pramene). Proto bych doporučil citovat spíše zkráceným názvem pramene než pouhou signaturou. Domnívám se dále, že by bylo vhodné ocitovat alespoň některé důležité citáty v originálním znění, ne jen v překladu do češtiny – důvěřuji sice zcela autorovým schopnostem, navíc překládá velmi obratně (nikde však není vysloveně uvedeno, že překládá sám!),³ nicméně překlad je vždy nutně i určitým posunem a výkladem a možnost nahlédnout do originálu tedy pokládám za potřebnou. Někdy musíme jen odhadovat, v jakém originálním jazyku byla písemnost vlastně sepsána. Nikde není vyjasněn ani způsob přepisu pramenů, tj. zda autor užívá transkripce či transliterace, ani není jasně uvedeno, jakým způsobem pracuje se staročeskými texty (pravděpodobně s. 171 a 172).⁴ Jsou to zjištění poněkud překvapivá, jestliže Chládek jazyku pramenů věnuje takovou pozornost.

¹ Jen někde nalezneme žurnalismy, jako na s. 25 („státní kasa vymámila“) či s. 189 („Největším kalibrem, který mohli v boji se svými protivníky nasadit“); autor má občas tendenci k určité rozvlácnosti a opakování, zejména v úvodních částech (s. 42, „Jestliže je většina předkládané práce věnována problematice rušení jejich dvou klášterů, pak by jistě bylo nesprávné, kdybych v této kapitole o uvedeném řádu pomlčel“); střídá označení 16. a šestnácté století; na s. 33 najdeme překlep „concilium tridentinum“, na s. 58 – „Sporu se účastnilo i řádového vedení.“ Místo „exemce“ bych užíval správnější formy „exempce“; „otcové“ bych psal spíše s malým počátečním písmenem, spíše sv. „Bernard“ než „Bernhard“.

² Např. v pozn. 15 a 31 se opakovaně úplným záznamem cituje autorova studie; podobně v pozn. 42 a 44 práce *Čtrnáct mučedníků pražských*. Vhodné by bylo zkrátit také např. označení „Vědecké knihovny v Olomouci“.

³ Zajímavé by mě např. originál spojení „profesní činnosti“, s. 191.

⁴ Mělo by být také upřesněno, jakého biblického překladu autor užívá (s. 189 nn.). Citovali Bibli řeholníci doslovně, nebo v parafrázích?

Zastavit se mohu u některých jazykových nepřesností; místo pojmu *monastery* bych v angličtině raději používal termín *abbey*; pojem *monastery*, zdá se mi, implikuje spíše *mnicha*, nikoli *řeholního kanovníka*, o nichž je tu hlavně řeč. Podobně v češtině doporučuji užívat spíše zastřešujícího pojmu *řeholník* než *mnich* (především pro dominikány či augustiniány kanovníky) a kladu si otázku, zda lze bez dalšího vysvětlení použít pojem *klášter* pro fundaci augustiniánů kanovníků. Z dalších drobností technického rázu bych doporučil uvedení současného polského názvu u kladské vsi Reinerz (s. 91, snad Duszniki-Zdrój); v seznamu pramenů bych samostatně vyčlenil edice a staré tisky. U některých fondů bych rozepsal, jaké položky jsou pro autora relevantní, a jak jsem již naznačoval, propojil bych signaturu s označením pramene. Autor nezmiňuje četné práce Aleny Pazderové o korespondenci nuncia Speciana, důležitého i pro toto téma, byť o spolupráci s ní hovoří. V přehledu pramenů Chládek nezmiňuje nunciaturní zprávy; ve vydaných svazcích opravdu není nic podstatného?

Zdůvodnění výběru tématu je přijatelné (chronologické, přítomnost nějakého sporu, jistě i existence pramenů, které se mi na základě toho, co sám znám, jeví jako naprosto výjimečné). Autor vychází z teze, v našem prostředí ne zcela běžné, o posílení řeholního života brzy po tridentském koncilu a obnovení pražského arcibiskupství.

Struktura práce je vyvážená, byť se mi zejména popis situace jiných starších řádů v době předbělohorské zdá zbytečně rozsáhlý. Autor skvěle dokazuje schopnost pracovat s prameny z rozmanitých zdrojů a propojovat je s výpovědí sekundární literatury, respektive korigovat její výpověď. Oceňuji shrnutí jednotlivých podkapitol, jež usnadňují vnímání čtenáři, ale možná mohla být zařazena po delších úsecích, např. až za celou pasáž o „Klásterech v českých zemích v předbělohorském období“. Svůj smysl mají jistě u obou kauz.

Po **stránce věcné**: domnívám se, že by neškodilo podrobněji zmínit protestantskou paralelu sekularizací klášterů, k nimž existuje rozsáhlá literatura, a důkladněji rozebrat i sekularizace husitské. Myslím si totiž, že v panovníckých a katolických zástavách církevního jmění za husitství tkví kořeny pozdějšího nakládání s klášterními statky. Stejně tak by pochopení širších souvislostí prospěl pohled na obecnější literaturu o sekularizacích, které vnímám jako fenomén sahající až do doby moderní. Za zmínku stojí, že ke změnám, respektive „přesměrování“ řeholních fundací docházelo již ve středověku i v našem prostředí, ať už jde o změny řeholí při zakládání klášterů nebo při krizi konkrétního kláštera či o potřebu využít fundaci pro jiné účely (litomyšlské biskupství; mnohé příklady jsou známy ze Svaté říše z 15. století, kdy také byly některé řády vnímány jako životaschopnější než jiné). Zmíněny mohly být i základní tendence současné církevní či monastické historiografie. Autor se v přehledu literatury zaměřuje dle mého soudu příliš jen na „své kauzy“, případně na srovnání se situací bavorskou a rakouskou.

Poněkud zjednodušeně působí argumentace kontextem řečnické tradice; při odkazu na Quintiliána by mělo být více vysvětleno humanistické přebírání antických vzorů (s. 10). Některá tvrzení nejsou podložena odkazem; vysvětlit by se mělo např. tvrzení „tradičně (ovšem nesprávně) nazývané kopiáře“ (s. 17). Jako literárně poněkud vypjaté a zploštělé vnímám autorovo hodnocení husitství (s. 21); zdá se mi, že se příliš opírá o starší literaturu, zejména Z. Wintera. Doporučil bych více včlenit aktuálnější studie F. Šmahela nebo J. Macka. Opravdu lze tvrdit, že husité ušetřili při svém pustošení ženské kláštery? Nepocházejí informace o umučených řeholnicích, pravděpodobně někdy nadsazené, spíše z pozdější řeholní tradice? Pohled utrakvistů na kláštery mohl být též vyložen podrobněji; nesouhlasím s hodnocením vpádu Pasovských „jako dozvuku husitského pustošení“. Otázka je složitější, jistě tu působí i obecně vztah kořistící armády ke klášterům. Určitou opatrnost bych doporučil při výkladu o kultu 14 františkánských mučedníků, jenž pochází z řeholního prostředí. Ohledně vztahu klášterů a mnišských slibů chci zdůraznit, že Lutherův spis *De votis monasticis* nepřináší tak zdrcující odsudek řeholního života. Luther sám je v pohledu na věc diferencovanější, připouští dobrovolně vedený řeholní život a kláštery fungující jako křesťanské školy; ostatně sám velmi dlouho otálel s odložením řeholního hábitu. Jednoznačné zavržení klášterů je otázkou až pozdější zjednodušené tradice a polemiky.

Autor by měl zdůvodnit, proč ke srovnání vybral zrovna rakouské země a Bavorsko. Prospěl by jistě i výhled do Polska a zejména Saska, kde by bylo možné najít i látku pro srovnání odporu

řeholníků vůči rušení, byť protestantskými autoritami.⁵ Také ke vztahu reformace a klášterů existuje rozsáhlejší literatura než jen práce F. Jürgensmeiera a R. E. Schwerdtfeger (např. W. Ziegler). Finanční tlak na kláštery jako komorní jmění nastával v 16. století i ve Svaté říši a rakouských zemích (srov. „tureckou daň“ z roku 1527).

Autor se několikrát vrací k vývoji celestinské komunity na Ojvíně – možná by bylo vhodnější přesné okolnosti jejího přidělení jezuitům vyložit už na začátku a zohlednit aktuální studie O. Speera. Klášter se nenacházel v Dolní, ale v Horní Lužici (s. 103). Tato poznámka nic nemění na tom, že s potěšením kvituji, že autor vyhlíží i do dalších zemí Koruny české; v souvislosti se sekularizacemi by jistě zasloužil zmínku i osud cisterciáckého Dobrilugku. Zajímavé je téma zajišťování určitých osob v kláštorech, které má paralely i jinde v Evropě; nevím ale, zda se v našem prostředí k problematice nalezne dostatek pramenů.

Při výkladu o krizi českých klášterů se autor dosti opírá o výpověď Z. Wintera, respektive K. Borového a některých pramenů, zdá se mi, že často není jasně vymezeno, co je Chládkovým přínosem.⁶ Opravdu lze brát Evansovu „statistiku“ počtu řeholníků, řeholnic, jejich dětí a partnerů za bernou minci? Opatrněji bych v některých případech nakládal i s údaji Winterovými. Při výkladu o vizitaci dominikánů by měl autor hned na prvním místě zmínit i monografii Karla Schellhasse. Chládek otevírá složitou otázku patronátu versus zakladatelských práv nad kláštery, ale nevyjasňuje ji; mohl by snad naznačit i složitost dobového úzu (s. 31).

Ohledně tridentského koncilu Chládek využívá v podstatě pouze literaturu již zastaralou (H. Jedin, W. Reinhardt); doplněny by měly být alespoň studie M. Vénarda či J. W. O'Malleyho. Určitě nesouhlasím s tím, že by tridentský koncil nepřinesl nic nového: možná byl málo inovativní ve vztahu k řeholním řádům, ale určitě ne např. co se týče pozice biskupské moci nebo učení o svátostech. Spíše bych připomenul pozdější papežské výnosy, jež ještě posilovaly tridentské kánony. Zbytečně podrobný je výklad o jezuitěch a kapucínech, respektive jejich zakladatelích, podaný jen na základě literatury; s tématem práce souvisí jen volně.⁷

Důležitý je kontext reformy jiných starých církevních řádů, zejména premonstrátů a cisterciáků, i když převzatý spíše z literatury. Zde by bylo vhodné zobecnit rysy těchto reforem (potřebu finanční stabilizace, ovšem i vnitřní disciplíny). Cenné je shrnutí různých případů rušení klášterů a argumentace proti nim. Je jasné, že přežití klášterů je třeba chápat i v kontextu konkrétní konstelace sil; domnívám se, že jen málo mohly zmoci komunity vlastními silami. S. 50: opravdu roku 1577 odešly pustiměřské benediktinky, protože byly „iritovány neustálými výtkami biskupa“? U této informace by bylo vhodné doplnit přesný odkaz na zdroj.

Stěžejní přínos práce tkví ve výkladu málo známých kauz, přičemž velmi oceňuji autorovu konstrukci obrazu protivníka i rozbor různých rovin argumentace. Když Chládek zmiňuje případ tzv. klášterní rady v Dolním Rakousku (s. 58), měl by zmínit práci Andraska-Hölzera. Autor citlivě vykládá různé okolnosti rušení a zmiňuje různé zainteresované aktéry. Snad by se mohl trochu teoretičtěji zamýšlet o sociálních sítích konventů či o kapitálu, jenž kláštery a jejich obroda v sobě mohly skrývat (zde by mohly být inspirativní úvahy V. Čapské). Do kontextu sporů, respektive obrany řádů je jistě možno vložit i snahy cisterciáků o obnovu Oseka a Žďáru, i když poněkud pozdější, jež též dokládají určité vzchopení se komunit.

Ke kauze Kladsko: autor ji otevírá životopisem Kirmesera; snad by bylo vhodné předeslat systematicky základní údaje o dosavadních dějinách a fungování komunity a kontextu hrabství a města (vztahy kladského děkana a kanonie, církevní poměry v oblasti, vymezit panství augustiniánů – takto je jen málo sdělný údaj „klášterní poddaní“ na s. 64) než je vykládat jako součást Kirmeserovy bibliografie. Zde se dostáváme i k dalšímu rozměru významu klášterů – jejich role při rekatolizaci, jež má svůj význam také při jejich rušení či nerušení. Pozoruhodný je případ

⁵ Srov. alespoň Anne-Katrin KÖHLER, *Geschichte des Klosters Nimbschen Von der Gründung 1243 bis zu seinem Ende 1536/1542* (Arbeiten zur Kirchen- und Theologiegeschichte 7), Leipzig 2003; v poslední době četné studie Enna Bünze.

⁶ Podobně Chládek někdy směšuje bez jasného rozlišení citace z pramenů a literatury (např. Tenorovy závěry, s nimiž sám polemizuje, by bylo bývalo nezřídka třeba prověřit, s. 161).

⁷ Opravdu je možné konstatovat, že objevení spisu B. z Clairvaux vnímali augustiniáni jako zázrak? (zdá se mi, že z citátu to jednoznačně nplyne).

návrhu rušení samotným proboštem, který se postavil proti své komunitě. Autor důkladně rozebírá právní argumenty, které už ve své době mohly být často protichůdné, a otázku, kdo vlastně může klášter zrušit. Opravdu lze označit Rudolfa II. za stoupence „nadkonfesijního křesťanství“ (s. 73)? Jaká byla role samotných augustiniánů při rušení – zmiňuje se arcibiskup, nuncius, císař, papež, stavy – byl řád opravdu zcela pasivní? V kontextu doby by to možná nebylo úplně překvapivé. Reflektuje nějak vlastní augustiniánské dějepisectví tento případ? V souvislosti s jezuitskými *Litterae annuae* mohl autor ocitovat stať K. Valentové.⁸ Trochu opatrněji bych vnímal rozhořčení panovníka, přece jen mnoho výrazů může být dáno dobovou dikcí, která byla emočně posunuta jinam než naše; tj. doporučoval bych při výkladu více myslet na specifika dobového jazyka.⁹ Domnívám se, že myšlenka práce jako modlitby vůči Bohu není omezena jen na jezuitskou teologii. V porovnání s dělníky na vinici Páně vidím spíše narážku na kanonické hodinky zpívané kanovníky (s. 193).

Je šance někde nalézt spisy kladského sněmu? Nijak vážně bych nevnímal přítomnost alkoholu v jezuitově cele – pivo, byť slabší než to dnešní, se přece v raném novověku pilo docela běžně i v kláštrech. Z obrazu Kladska mi vypadávají také eventuální vztahy augustiniánů k johanitům; zajímavé ovšem je, jak místní luteráni „svou“ komunitu podporovali.¹⁰

Cenné jsou výklady o dobových topoi, např. obrazu jezuitů, který by ovšem mohl být včleněn do širšího kontextu (jezuité v polemice českých stavů, P. Skály, pohled kapucínů na jezuitu, jak o něm psal ve své rigorózní práci nedávno M. Brčák). Rovněž rozbor Kirmeserova kázání by bylo vhodné v nějaké další fázi výzkumu včlenit do srovnání s jinou polemikou s protestanty. Zajímavé by bylo se důkladněji podívat na to, jak pisatelé vnímali pojmy jako *Germánie* či *prelaturní*. Je cenné, že do pramenů vstupuje i otázka rozdílné řádové identity (jezuité versus staré řády), více u pramenů k olomoucké kanonii, pravděpodobně bohatších.

Některé další podněty: nahlížel autor do pramenů augustiniánské provenience (ŘA Karlov)? Z pramenů se de facto vytrácí vlastní duchovní život komunit, což je ale při monastické problematice 16. století ještě celkem běžné. Více by bylo třeba prověřit zdroje informací řeholníků v dílech kanonického práva a jeho vztahy k domácí tradici (s. 169). Lze alespoň tušit něco o sociálním složení komunit ve sledované době? Pokusil se autor o analýzu knihoven obou komunit, což by jistě pomohlo pochopení zdrojů řeholníků? Lze i v případě kladské kanonie alespoň uvažovat o tom, kdo mohl být autorem dopisů? Kým jsou dopisy podepisovány? Jsou dílem jedné nebo vícero písarských rukou? Autor se příliš nevěnuje způsobu dochování jednotlivých pramenů (originál/opis).

Závěrem bych přes některé podněty a výhrady rád zopakoval, že práce Oldřicha Chládky dle mého soudu významně přispívá k pochopení spletitého předešlého vztahů české a moravské společnosti přelomu 16. a 17. století, ale i pestrosti postojů katolické církve, zejména složitých a konkurenčních vztahů řeholních řádů, právní kultury raného novověku a rozmanitosti výkladů a užívání práva, či k dějinám mentality. Je to studie spíše pramenná, prokazující obdivuhodně nápaditou a pečlivou heuristiku; snad by jí v další fázi neškodilo systematictější metodické a metodologické uchopení (sociální komunikace, sociální kapitál, teorie jazyka a textu), větší vyhlédnutí z českého a moravského kontextu a důslednější využití sekundární literatury (např. k úvahám o starobylosti řádů, reformě jako *renovatio* – J. M. Le Gall, pojetí církevního práva). Autor pracuje s prameny citlivě, a to i s prameny psanými latinsky a německy, vnímá jejich manipulaci.

Soudím, že předložená práce plně vyhovuje, ba přesahuje požadavky kladené na disertační práce a upravena si zaslouží i publikaci. Proto ji rád doporučuji k obhajobě.

V Berlíně, dne 26. srpna 2016

PhDr. Jan Zdichynec, Ph.D.

⁸ Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, *Litterae annuae provinciae Bohemiae (1623-1755)*, Folia Historica Bohemica 25, 2010, č. 1, s. 23–49.

⁹ Stejně tak bych si dovolil polemizovat s hodnocením lhaní církevních hodnostářů v závěru práce – nebylo to do jisté míry podmíněno dobovými topoi skromnosti?

¹⁰ Ohledně schwenckfeldiánů by se slušelo ocitovat studii G. Waş.